

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Linnéa Svensson

Barn är monster och samhället behöver skyddas

En kritisk analys av utredningens förslag att avskaffa sluten ungdomsvård utifrån
den historiska utvecklingen av frihetsberövande påföljder

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin: HT2023

Innehållsförteckning

Summary	2
Sammanfattning	3
Förkortningar	4
1 Inledning	5
1.1 Bakgrund.....	5
1.2 Syfte och frågeställning.....	6
1.3 Avgränsningar.....	6
1.4 Teori och metod.....	8
1.5 Redogörelse för material och forskningsläge.....	8
1.6 Disposition.....	9
2 Historisk utveckling av reaktioner mot ungdomsbrottslighet	10
2.1 1900-talet: Ungdomsbrottslighet tog sin början.....	10
2.2 1930–1965: Ungdomsbrottsligheten ökade och blev den centrala frågan.....	12
2.3 1965–1990: Behandling och kritik mot behandling.....	14
2.4 1990–2016: Ungdomsbrottslighet gick från att vara ett socialt problem till ett ordningsproblem..	17
3 Utredningens förslag: Avskaffa sluten ungdomsvård	21
3.1 Uppdraget.....	21
3.2 Utredningens motiv och förslag.....	21
4 Analys och slutsatser	24
4.1 Hur har kriminalpolitiska diskussioner om ungdomsbrottslighet påverkat frihetsberövande påföljder för barn?.....	24
4.2 Hur kan utredningens förslag förklaras utifrån den historiska utvecklingen?.....	25
Käll- och litteraturförteckning	29

Summary

Youth crime has consistently been the subject of debate. The question of how society should react to juvenile offences is an ongoing debate. This paper follows the historical development of the criminal law sanctions related to the deprivation of liberty for children. With the help of the development of criminal policy regarding the view of juvenile offences, the paper provides a perspective on what can justify a reaction from society.

Juveniles have long been treated differently in the Swedish legal system. At the same time, there is a growing political consensus on a stricter criminal policy. Politicians emphasise that the focus is shifting from the offender to the protection of society and victims. On 14 August 2023, a proposal was presented by the Swedish Government Official Report to abolish institutional care of young offenders. In light of this, the purpose of this paper has been to investigate whether the committee's proposal to abolish institutional care of young offenders meant a changed view of children.

The committee's proposal is motivated by the fact that society has changed since institutional care of young offenders was introduced, that sentences have been increased, the necessity for secure confinement, security for victims of crime and society in general, and to establish a clearer distinction between care and punishment. Consequently, the Swedish Prison and Probation Service will assume responsibility for young offenders, while the Swedish National Board of Institutional Care will be responsible for providing care.

The analysis shows that criminal policy discussions on youth crime have influenced reactions towards children. There have been different perspectives on how society should address juvenile delinquency. From early on, the focus was on treatment of the individual and protection of society, to gradually becoming more about the punishment being related to the seriousness of the offence and protection of society. The principle of keeping children out of the Prison and Probation Service is beginning to change, and there is instead a growing need to clearly distinguish between care and punishment. Furthermore, the analysis shows that protection against serious crime is prioritised over keeping children out of the prison environment.

Finally, the conclusion is that if the legislator chooses to abolish institutional care of young offenders, this may mean a change in the view of children.

Sammanfattning

Ungdomsbrottslighet har konsekvent varit föremål för diskussion. Frågan om hur samhället ska reagera mot ungdomsbrottslighet är en återkommande fråga. I förevarande uppsats följer en historisk utveckling av vilka straffrättsliga frihetsberövande påföljder som funnits för barn. Med hjälp av den kriminalpolitiska utvecklingen beträffande synen på ungdomsbrottslighet ger uppsatsen ett perspektiv på vad som kan motivera en reaktion från samhället.

Barn har länge särbehandlats i det svenska rättssystemet. Samtidigt växer en politisk samsyn om en strängare kriminalpolitik fram. Politiker betonar att fokus skiftar från gärningsperson till samhällsskydd och brottsoffer. Den 14 augusti 2023 presenterades en utredning ett förslag om att avskaffa sluten ungdomsvård. Mot bakgrund av detta har uppsatsens syfte varit att undersöka huruvida utredningens förslag om att avskaffa sluten ungdomsvård innebar en förändrad syn på barn.

Utredningens förslag om att avskaffa sluten ungdomsvård motiveras med att samhället har förändrats sedan sluten ungdomsvård infördes, att det skett straffskärpningar, behovet av säkra inlåsningar, trygghet för brottsoffer och samhället i övrigt samt en renodling mellan vård och straff. Kriminalvården ska således ta över ansvaret för kriminella ungdomar, medan SiS ansvarar för vård.

Uppsatsens analys visar att kriminalpolitiska diskussioner om ungdomsbrottslighet påverkat reaktioner mot barn. Det har funnit olika uppfattningar om hur det allmänna ska komma åt ungdomsbrottslighet. Från att tidigt handla om behandling av individ och samhällsskydd, till att successivt mer handla om att straffet ska relatera till brottets allvar och samhällsskydd. Principen om att hålla barn utanför Kriminalvården börjar förändras och istället ska det vara tydligt om det handlar om vård eller straff. Vidare visar analysen att skyddet mot allvarlig brottslighet ställs före att hålla barn utanför fängelsemiljön.

Slutligen är slutsatsen att om lagstiftaren väljer att avskaffa sluten ungdomsvård kan det innebära en förändrad syn på barn.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken
Brå	Brottsförebyggande rådet
Dir.	Kommittédirektiv
Prop.	Regeringens proposition
SiS	Statens institutionsstyrelse
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Barn har länge särbehandlats i det svenska rättssystemet. Påföljdssystemet har historiskt följt principen om att barn i första hand ska bli föremål för insatser inom socialtjänsten och hållas utanför Kriminalvården.¹ Motiveringen är att unga har en outvecklad ansvarsförmåga, är känsligare för bestraffning och att samhället bör visa tolerans för deras mognadsprocess.²

När barn blir föremål inom socialen utgår lagstiftningen utifrån barnets behov med syfte att stärka barnets ställning. Inom det sociala arbetet har repressiva åtgärder inget stöd, istället ska barnets bästa vara avgörande.³ Begår barn brott ställs deras särskilda behov mot andra intressen.⁴

Sveriges Justitieminister anger på regeringens hemsida att deras mål är att få ordning på Sverige. Han anger att brottsligheten ska bekämpas och betonar att fokus skiftar från gärningsman till samhällsskydd samt brottsoffer.⁵ I Tidöavtalet framgår olika reformer för att bekämpa brott och öka tryggheten. Några av förslagen är att ta bort straffrabatten för de som fyllt 18 år, sänka straffmyndighetsåldern och ta bort slutna ungdomsvård.⁶ År 2022 ändrades straffrabatten vid grov brottslighet.⁷ År 2025 ska en utredning presentera övervägande att sänka straffmyndighetsåldern.⁸ Slutligen kom ett betänkande i år⁹ där utredningen föreslår att ta bort slutna ungdomsvård.¹⁰

¹ Prop. 2014/15:25 s. 20.

² SOU 2018:85 s. 183.

³ Tärnfalk (2014) s. 221.

⁴ Prop. 2014/15:25 s. 19.

⁵ Regeringen. Justitieminister.

⁶ Tidöavtalet (2022) s. 18, 21–22.

⁷ Prop. 2021/22:17.

⁸ Dir. 2023:112.

⁹ 2023.

¹⁰ SOU 2023:44.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att utreda om förslaget om att avskaffa sluten ungdomsvård innebär en förändrad syn på barn. För att uppnå syftet avser jag att se hur den kriminalpolitiska diskussionen om ungdomsbrottslighet har påverkat reaktionerna mot barn. Slutligen avser jag att använda den historiska utvecklingen för att analysera förslaget om att avskaffa sluten ungdomsvård.

Uppsatsen har följande frågor att besvara för att uppnå syftet:

- Hur har kriminalpolitiska diskussioner om ungdomsbrottslighet påverkat frihetsberövande påföljder för barn?
- Hur kan utredningens förslag förklaras utifrån den historiska utvecklingen?

1.3 Avgränsningar

Det finns många olika dimensioner att angripa denna uppsats. På grund av begränsning av både tid och ord har en avgränsning gjorts.

Inledningsvis har den historiska utvecklingen avgränsats i omfattning och tid. Ramen för tiden är runt sekelskiftet vid 1900-talet till ungefär 2016. Sekelskiftet har valts eftersom ungdomsbrottslighet började ses som ett problem. Året 2016 används för att ge en generell tidskontext för den kriminalpolitiska diskussionen närmare samtiden. Året valdes eftersom boken *”Svensk kriminalpolitik”* analyserar kriminalpolitiken fram till och med 2016. När det kommer till lagstiftningsarbetet är den sista frihetberövande påföljden mot barn sluten ungdomsvård. Påföljden infördes 1999, därmed är det den sista reaktionen jag tar upp.

Uppsatsen avser genomgående barn från 15 till 17 år. Utredningens arbete omfattar endast denna grupp och därför har gruppen valts. Begreppet barn används eftersom de under 18 anses vara barn enligt barnkonventionen.¹¹

¹¹ Artikel 1 barnkonventionen.

Uppsatsen avser inte att undersöka om den faktiska brottsligheten har ökat eller minskat. Avsikten är istället att belysa att ungdomsbrottslighet ständigt har varit i diskussion. En sak att tänka på är att materialet som har studerats även omfattat yngre och äldre ungdomar, men det är alltså barn från 15–17 år som avses i denna uppsats.

Uppsatsen fokuserar på de straffrättsliga frihetsberövande påföljderna. Därmed omfattas varken icke-frihetsberövande påföljder och inte heller de frihetsberövande åtgärderna inom socialtjänsten. Däremot kommer den första lagstiftningen nämnas när barn satts i ett gränsland mellan straffrätten och socialtjänsten. De äldre påföljderna internering och förvaring tas inte upp i uppsatsen.

Begreppet kriminalpolitik används trots att det endast är åtgärder inom straffrätten. Av utrymmesskäl avser uppsatsen inte att gå in på områden utanför straffrätten eller politiska partier.

Det ingår inte i uppsatsen att förklara varför vi har ett straffsystem, varför brott finns eller varför barn begår brott. Uppsatsen avser inte att beskriva hur domstolen bedömer om en person är skyldig till brott eller vilken påföljd personen ska få. Straffrättsliga principer beskrivs kort i texten eller i en fotnot för att öka förståelsen.

Fokus för utredningen, SOU 2023:44, kommer endast vara deras huvudförslag avseende *vilka* påföljder som ska finnas för barn. Däremot ingår det att ange vilken myndighet som ska ansvara för verkställigheten, eftersom det kopplar till utredningens motiv.

Utredningen anger att deras arbete ska genomsyras ur ett barnrättsperspektiv och att förslagen ska säkerställa barnets rättigheter enligt barnkonventionen. Mina resonemang kommer endast utgå från utredningens förslag om att fängelse ska vara den enda frihetsberövande påföljden. Deras motivering är att verkställigheten ska tillgodose barns rättigheter, det kopplar således till verkställigheten enligt utredningen.¹² Det finns inte utrymme att gå närmare in på barnkonventionen, vilket annars varit en intressant aspekt.

¹² SOU 2023:44 s. 284.

1.4 Teori och metod

Uppsatsen använder sig av den rättshistoriska metoden, vilket innebär att jag studerar rättens historiska utveckling i relation till samhällets förändringar.¹³ I arbetet ingår att analysera förarbeten såsom utredningar, propositioner, lagstiftning och doktrin i viss mån. Avsikten är att finna tankar om dels synen på ungdomsbrottslighet och dels reaktionerna mot barn.

För att ge läsaren ett bredare perspektiv används den kriminalpolitiska utvecklingen om ungdomsbrottslighet. Syftet är att ge läsaren en översiktlig kontext om hur den kriminalpolitiska diskussionen såg ut. Kriminalpolitiska åtgärder påverkar vilka påföljder som finns för barn, vilket är varför jag som juriststudent är intresserad av kriminalpolitik.

Genom att använda den rättshistoriska metoden kan uppsatsen förklara utredningens förslag om att avskaffa sluten ungdomsvård. Uppsatsens syfte kan då uppnås genom att kritiskt granska och dra paralleller samt slutsatser avseende synen på barn.

1.5 Redogörelse för material och forskningsläge

Andersson och Nilssons arbete *Svensk kriminalpolitik* har tillsammans med Thams arbete *Kriminalpolitik* varit vägledande. Båda böckerna handlar om kriminalpolitikens utveckling i Sverige.

Kumliens avhandling *Uppfostran och straff* tillsammans med Häthéns arbete *Stat och straff* beskriver den rättshistoriska forskningen. Båda böckerna tar upp relevant beskrivning om reaktionerna mot barn.

¹³ Gräns (2018) s. 433.

Slutligen har förarbeten såsom utredningar, propositioner och lagstiftning varit av stor betydelse. I förarbetena har information om både uppfattningen om ungdomsbrottsligheten och vilka motiv som legitimerade reaktionerna. Det har inte skett någon förändring beträffande de frihetsberövande påföljderna sedan sluten ungdomsvård infördes.

1.6 Disposition

I uppsatsens andra kapitlet inleds en beskrivning av den historiska utvecklingen avseende reaktioner mot ungdomsbrottsligheten. Varje bestämt årtal inleds med en sammanfattning av den kriminalpolitiska diskussionen för att ge läsaren en kontext. Därefter är fokus på vilka tankar som föranledde reaktionerna mot barn, samt en analys av lagstiftningsarbetet.

I tredje kapitlet presenteras utredningens förslag om att avskaffa sluten ungdomsvård.

Utredningen presenterades år 2023 och därför beskrivs förslaget i nutid. Jag har valt att benämna den aktuella utredningen (SOU 2023:44) med ”nuvarande utredning” i analysen för att förtydliga vilken utredning jag hänvisar till. Vidare avslutas uppsatsen med en kritisk analys för att uppnå uppsatsens syfte. Därtill följer egna slutsatser.

2 Historisk utveckling av reaktioner mot ungdomsbrottslighet

2.1 1900-talet: Ungdomsbrottslighet tog sin början

Från sekelskiftet till cirka 1930-talet växte en mer aktiv kriminalpolitik fram med fokus på ungdomsbrottslighet. Under perioden minskade med störst sannolikhet den totala brottsligheten. Trots en minskning ansåg en del debattörer att brottsligheten ökade och blev grövre, ungdomsbrottslighet pekades särskilt ut som stigande.¹⁴ I pressen förekom alarmerande uppgifter om farliga ligor. Även statistik från myndigheter bl. a. fängvårdsstyrelsens statistik pekade på en besvärande ökning av ungdomsbrottsligheten.¹⁵ Samtidigt fanns rapporter där resultat inte visade på en markant ökning.¹⁶ Vissa grupper menade att Sverige skulle få en mörk framtid framför sig om samhället inte ingrep mot ungdomsproblematiken. Detta trots att brottslingarna endast utgjorde en liten del av befolkningen.¹⁷

Statens engagemang ökade genom lagar för att reformera straffsystemet och utvidga möjligheterna till att använda tvångsvård. Syftet var att skydda samhället från farliga individer genom inlåsning av olika farliga grupper. En grupp var ungdomar och det växte således fram en stor oro beträffande ungdomsbrottslighet.¹⁸ I landet förekom en efterfrågan av mer kontroll och uppfostran av barn. Olika grupper ville ha en förändring, däremot förelåg olika uppfattningar om hur det skulle ske.¹⁹ Önskemål om lagstiftning var ett faktum, framförallt önskemål om förändring kring påföljdssystemet för att komma åt ungdomsbrottsligheten.²⁰

¹⁴ Andersson och Nilsson (2017) s. 43–44.

¹⁵ Kumlien (1997) s. 30.

¹⁶ Andersson och Nilsson (2017) s. 49.

¹⁷ Kumlien (1997) s. 31.

¹⁸ Andersson och Nilsson (2017) s. 62.

¹⁹ Andersson och Nilsson (2017) s. 47.

²⁰ Häthén (2014) s. 256.

2.1.1 Strafflagen

Vid mitten av 1800-talet reglerades den svenska straffrätten av 1864 års strafflag.

Förekommande frihetsberövande påföljder var straffarbete och fängelse.²¹ En viktig skillnad från tidigare var att lagstiftaren bestämde att straffmyndighetsåldern skulle sättas till 15 år. Det innebar att barn från 15 år kunde straffas om de begick brott och kunde således bli föremål för en frihetsberövande påföljd.²² Syftet med straffrätten var att skapa en rättvis vedergällning²³ av en brottslig handling. För att finna ett rättvist straff beaktades bland annat ekvivalensprincipen²⁴ och proportionalitetsprincipen^{25, 26}.

2.1.2 1902 års uppfostringslag

År 1896 tillsattes en kommitté, *Ligapojskommittén*, vars uppgift var att föreslå lagstiftning för de unga brottslingarna.²⁷ Kommittén menade att det hade uppstått en stor oro och uppmärksamhet kring ungdomsbrottslighet samt en omfattande ökning. Anledningen var delvis brister i lagstiftningen och delvis missförhållanden i hemmen och samhället i stort. Kommittén ansåg de brottsliga och ouppfostrade barnen som en samhällsfara. Den var särskilt kritisk till det korta fängelsestraffet och förespråkade vård där längden skulle bestämmas beroende på hur snabbt den unge förbättrades.²⁸

Enligt vissa fanns ett samband mellan bristfällig fostran och kriminalitet där de menade att det var samhällets uppgift att ingripa. År 1902 infördes lagar om tvångsuppfostran av unga brottslingar från 15–17 år. Uppfostringslagen möjliggjorde att barn vid viss brottslighet kunde dömas till tvångsuppfostran där tiden inte var bestämd på förhand. Lagstiftaren ansåg att tvångsuppfostran vara en bättre brottsförebyggande åtgärd än straff.²⁹ Barn kunde alltså få straffet ersatt med vård och placeras på statliga uppfostringsanstalter.³⁰

²¹ Dir. 2021:99 s. 2.

²² Kumlien (1997) s. 29.

²³ Bygger på att straffet ska hämnas brottet, se SOU 1993:35 s. 95.

²⁴ Likabehandling används också i förarbeten.

²⁵ Straffet ska svara mot brottets allvar, se SOU 1993:35 s. 22.

²⁶ Kumlien (1997) s. 157.

²⁷ Häthén (2014) s. 257.

²⁸ Bet. 1899 del 1 s. 21, 89–90.

²⁹ Häthén (2014) s. 257.

³⁰ Kumlien (1997) s. 30.

Skälen till 1902 års uppfostringslag var att fängelsestraffen var för milda och korta för att utmynna i god uppfostran. Förespråkare krävde tidsbestämda straff där vård legitimerades på den grund att de tillät långa frihetsberövande för att uppnå en god uppfostran. Det var början till ett gränsland mellan vård och straff.³¹ Lagstiftaren var ett steg i behandling och individualpreventiv riktning, vilket också innebar ett gränsland mellan åtgärder inom socialen och straffrätten.³²

Det fanns de som var kritiska till uppdelningen mellan straff och vård. De ansåg att det inte var lämpligt att göra avsteg från vedertagna straffrättsprinciper. Förespråkare önskade inte en uppdelning mellan vård och straff, oavsett om det handlade om unga lagöverträdare.³³

2.2 1930–1965: Ungdomsbrottsligheten ökade och blev den centrala frågan

In på 1930-talet drog ungdomsbrottsligheten successivt till sig uppmärksamhet. En förklaring var den expansion av nöjesliv där vissa debattörer tänkte sig att nöjeslivet ledde till ett omoraliskt levnadssätt för unga. Rapporter om ungdomsbrottsligheten blev vid tiden ett viktigt verktyg i styrning av kriminalpolitiken. Samtidigt ökade medvetenheten om de osäkerheter kriminalstatistik kunde innehålla, särskilt när det gällde att dra säkra slutsatser om den faktiska brottsligheten. Inte minst hur och av vem statistiken framställdes och vilka faktorer som beaktades vid en undersökning. Tillsättandet av en kommitté, *Ungdomsvårdskommittén*, var ett viktigt resultat av att ungdomsbrottsligheten uppfattades vara stigande.³⁴

Vidare in i slutet av 1940-talet till början av 1960-talet framstod ungdomsbrottsligheten som den centrala kriminalpolitiska frågan. Den registrerade brottsligheten bland unga hade ökat och beräkningarna tydde på en fördubbling av den grövre brottsligheten. Den allmänna uppfattningen bland många politiker och forskare var dock att ungdomsbrottsligheten borde ha minskat i takt

³¹ Kumlien (1997) s. 50–52.

³² Häthén (2014) s. 257.

³³ Kumlien (1997) s. 34.

³⁴ Andersson och Nilsson (2017) s. 81–82; SOU 1951:41.

med att fattigdom och sociala problem minskade efter andra världskriget. Därmed kom ökningen som en stor överraskning. Det ledde till omfattande kriminalpolitiska diskussioner i både riksdag och i media, även i form av ett antal offentliga utredningar beträffande ungdomsbrottslighetens olika dimensioner.³⁵ Vissa grupper önskade en mer bestraffande inriktning för att komma åt ungdomsbrottslighet.³⁶

2.2.1 Fängelse endast vid undantagsfall

I ett betänkande från 1959, *Ungdomsbrottsligheten*, ansåg utredningen att ungdomsbrottsligheten utgjorde ett ”synnerligen allvarligt samhällsproblem”. Den framhöll problem med gäng och ligor samt den höga återfallsfrekvensen. Kunskap och statistik om brottslighet var bristfällig och den offentliga debatten kring ungdomsbrottslighet präglades av överdrifter, både när det gällde antal och allvarlighetsgrad. Vidare angav utredningen att det var en liten andel av ungdomar som begick brott och att vissa brottstyper symboliserade ungdomsbrottslighet, vid tiden var det biltjuvar.³⁷

Det fanns önskemål att hålla unga utanför de straffrättsliga frihetsberövande påföljderna. Det ledde till en lagändring år 1952 med innehållet att barn under 18 år endast skulle dömas till fängelse eller straffarbete vid undantagsfall.³⁸ Skälen var att fängelse inte ansågs vara en ändamålsenlig åtgärd för att återanpassa barn till samhället. Tvångsåtgärder inom barnavårdsnämnden ansågs bättre än straffrättens frihetsberövande straff.³⁹

År 1956 lämnade *Strafflagberedningen* ett betänkande till en ny tidsobestämd påföljd, skyddsfostran. Utredningen ville fortfarande att barn i första hand ska bli föremål för barnavårdande åtgärder. Vid undantagsfall föreslog utredningen att unga skulle dömas till skyddsfostran där syftet var att rehabilitera och vårda den unge. Den framhävde att påföljders främsta syfte var att skydda samhället mot brott. Beredningen önskade att barn inte skulle dömas till fängelse överhuvudtaget.⁴⁰ Vidare anförde Strafflagberedningen en stark tilltro till vetenskap,

³⁵ Andersson och Nilsson (2017) s. 83–85.

³⁶ Andersson och Nilsson (2017) s. 88.

³⁷ SOU 1959:37 s. 19–20, 28.

³⁸ SFS 1952:789.

³⁹ Prop 1962:10 C s. 83.

⁴⁰ SOU 1956:55 s. 44, 51, 92.

exempelvis tvivlade utredningen på att brottslighet påverkades av straff och hot om straff. Den påpekade även att brottslighet bestämdes av andra samhällsförhållanden.⁴¹ Skyddsuffostran infördes aldrig.⁴²

2.3 1965–1990: Behandling och kritik mot behandling

Situationen som Sverige kriminalpolitiskt befann sig i 1965 var att ungdomsbrottsligheten fortfarande stod i centrum för debatten. Kriminalpolitiken blev under slutet av 1960-talet en partipolitisk fråga. Tidigare var det främst forskare och ämbetsmän som var engagerade i samhällsreformer.⁴³ I förarbeten till en ny strafflag framhävde departementschefen att den kriminalpolitiska diskussionen var sammankopplad med en ökning av ungdomsbrottslighet. Särskilt oroande var den betydande ökningen bland lagöverträdare från 15–17 år.⁴⁴

Behandlingstanken hade genomsyrat kriminalpolitikens utformning större delen av 1900-talet. In på 1960-talet växte en stark kritik fram mot behandlingsidéerna. En grupp kritiserade staten för att använda frihetsberövande med idén att behandla kriminella.⁴⁵ Reaktionen visade däremot inte på att brottsnivån i samhället minskade.⁴⁶ Forskning kritiserade dels fängelse och dess negativa effekter. Vidare påpekades även att fängelsestraff i vissa fall kunde bli kontraproduktivt.⁴⁷

Idéer om att kampen mot kriminaliteten hade en gräns växte också fram. Förespråkare menade att samhället inte borde utsätta medborgare för onödigt lidande, endast för att bekämpa brott. Samhällets uppgift var att bekämpa brott, skydda medborgare mot kriminalitet men ansvaret omfattade också brottslingarna och deras anhöriga.⁴⁸ Grupper började således att kritisera långa frihetsberövanden och krävde reformer av fängelserna i humanitär riktning.⁴⁹ Debatten inkluderade önskingar om att satsa på brottsförebyggande verksamheter, fokusera rättsvårdens

⁴¹ SOU 1956:55 s. 28.

⁴² SOU 1993:35 del A s. 102.

⁴³ Tham (2022) s. 20, 69.

⁴⁴ Prop 1962:10 C s. 80–81.

⁴⁵ Andersson och Nilsson (2017) s. 109.

⁴⁶ Andersson och Nilsson (2017) s. 150.

⁴⁷ Andersson och Nilsson (2017) s. 111.

⁴⁸ Häthén (2014) s. 247.

⁴⁹ Tham (2022) s. 43.

resurser på mer allvarliga brott, att avkriminalisera mindre brott och ha andra reaktioner än straff.⁵⁰

Tankar gick från individ till struktur där kritiker menade att samhällets olika aspekter påverkade unga att begå brott.⁵¹ Narkotikabrottsligheten blev ett exempel på ett socialt problem.

Uppfattningen var att bruket förekom i kriminella kretsar, vilket i sin tur påverkade de ungas bruk.⁵² Lösningen tänkte man sig skulle vara sociala och strukturella åtgärder för att komma åt ungdomsbrottsligheten.⁵³

Den juridiska kritiken grundade sig i att behandlingsidéerna stred mot klassiska straffrättsliga principer såsom proportionalitet, förutsägbarhet och ekvivalens. Ett generellt ifrågasättande av straffsystemets reaktioner och kriminalpolitiken växte således fram.⁵⁴

2.3.2 Brottsbalken infördes

År 1962 antogs en ny lag, brottsbalken (BrB), lagen infördes 1965 och skulle ersätta 1864 års strafflag.⁵⁵ Vid införandet av brottsbalken var fängelse den straffrättsliga frihetsberövande påföljden för barn. En nyhet var att ungdomsfängelse⁵⁶ kunde användas även för unga under 18 år. Barn dömdes till ungdomsfängelse om fängelse inte ansågs lämpligt där syftet främst var behandling i form av fostran och utbildning.⁵⁷ Tiden för frihetsberövandet berodde på hur snabbt den unge förbättrades, det var alltså ett tidsbestämt straff. Däremot inte på obestämd tid då behandlingen fick begå i högst 5 år.⁵⁸ Vid påföljdsvalet skulle domstolen beakta att upprätthålla allmän laglydnad och att påföljden hjälpte personens anpassning i samhället.⁵⁹

⁵⁰ Aspelin (1975) s. 101.

⁵¹ Andersson och Nilsson (2017) s. 150.

⁵² Tham (2022) s. 45.

⁵³ Andersson och Nilsson (2017) s. 150.

⁵⁴ Andersson och Nilsson (2017) s. 111.

⁵⁵ SFS 1962:700.

⁵⁶ Upprättades 1935 för unga över 18 år.

⁵⁷ Prop 1962:10 A s. 5, 64, 71.

⁵⁸ SOU 1993:35 del A s. 103.

⁵⁹ Prop 1962:10 A s. 10.

I propositionen till brottsbalken framförde departementschefen att behandling av ungdomar fortfarande var aktuellt där syftet var att förebygga brott. När det rörde sig om unga lagöverträdare föranledde det avsteg från grundläggande straffrättsliga principer. Tanken var att barn i första hand skulle bli föremål för barnavårdande åtgärder.⁶⁰ Vidare menade departementschefen att straffrättsliga frihetsberövande i vissa fall borde vara en mer human påföljd än att placera barnet i uppfostringsanstalter. Han syftade på situationer där den unge inte behövde vård.⁶¹ Ett totalt förbud mot fängelse infördes aldrig, utan fängelse skulle fortfarande väljas i undantagsfall.⁶²

2.3.3 Kritiken mot behandling växte sig större

År 1977 lämnade Brottsförebyggande rådet (Brå) en rapport *Nytt straffsystem* där arbetsgruppen kritiserade behandlingstanken och dess inflytande på kriminalpolitiken. Sammanfattningsvis innebar resultatet av deras arbete att straff borde bygga på ansvar och inte person, vård och straff skulle hållas isär samt att vård borde beaktas vid verkställigheten. Arbetsgruppen framförde att brottets allvar skulle relatera till påföljden. Fängelse skulle endast användas vid undantagsfall mot barn.⁶³ Några år efter Brås rapport avskaffades ungdomsfängelse. Anledningen var att det tidsbestämda straffet inte överensstämde med de kriminalpolitiska värderingarna.⁶⁴

Kritiken ledde till att en kommitté tillsattes, *Fängelsestraffkommittén*, vars uppgift var att lämna en översyn av påföljdssystemet. I betänkandet framgick att kriminalpolitikens uppgift överensstämde med brottsbalkens, vilket var att motverka brott. Den anförde att straffsystemet inte var en effektiv metod för att bekämpa brott och att det inte fanns någon koppling mellan stränga straff och låg brottsnivå.⁶⁵ Utredningen förespråkade att brottsförebyggande åtgärder krävdes i större utsträckning. Vidare anförde utredningen att domstolen inte borde beakta vare sig individualpreventiva eller allmänpreventiva skäl vid valet av påföljd. Skälen var att det stred mot straffrättsliga principer såsom proportionalitet, förutsägbarhet och likabehandling.⁶⁶

⁶⁰ Prop 1962:10 C s. 83.

⁶¹ Prop 1962:10 C s. 86–87.

⁶² Prop 1962:10 A s. 5, 64.

⁶³ Brå (1977) s. 367–368.

⁶⁴ Prop. 1978/79:212 s. 47–48.

⁶⁵ Prop. 1987/88:120 s. 116.

⁶⁶ Prop. 1987/88:120 s. 117–118.

Utredningen underströk en restriktiv användning av fängelse mot barn. Den önskade att införa det uttryckligen i lagtext med förhoppning att antalet barn i fängelse skulle minska. Slutligen framförde Fängelsestraffkommittén att lagstiftaren borde undersöka om fängelse överhuvudtaget skulle användas mot barn. Skälen var att det rörde sig om en liten grupp, högst 40 personer per år, och ofta gällde det ungdomar med stora problem.⁶⁷

Fängelsestraffkommitténs arbete resulterade i förändringar beträffande påföljdssystemet, *straffvärdereformen* 1989. Det resulterade i ett lagförslag där regeringen betonade att grundtanken inom straffrätten var att öka förutsägbarheten och enhetligheten. Regeringen framhöll att fängelsestraff normalt medförde negativa effekter när det gällde återanpassning till samhället. Därför ansågs det inte vara en effektiv metod för att motverka brottslighet. Avsikten med reformen var inte en generell ökning av fängelsestraff.⁶⁸ Sammanfattningsvis togs principerna om allmänprevention och individualprevention bort vid påföljdsvalet. Straffet skulle inte motiveras med att minska brottsligheten, utan istället skulle brottets straffvärde vara utgångspunkt för påföljdsbestämningen. Behandlingen skulle beaktas vid verkställigheten.⁶⁹

2.4 1990–2016: Ungdomsbrottslighet gick från att vara ett socialt problem till ett ordningsproblem

In på 1990-talet fanns det delade meningar om kriminalpolitikens syfte, rationalitet och legitimitet.⁷⁰ Riksdagsvalet 1991 var ett tydligt lag- och ordningsval. Perioden innan valet ansågs våldsutvecklingen på ett generellt plan särskilt oroande. Brottsoffer, sexualbrott och våld mot kvinnor kom mer i fokus.⁷¹ In på millenniet fortsatte oron för ungdomsbrottsligheten. Politiker betonade att Sverige inte längre var det trygga land det en gång varit. Straffrätten fick en central roll vid brottsbekämpning. Det skedde en del straffskärpningar av olika brott, exempelvis ändrades straffskalan för mord.⁷²

⁶⁷ SOU 1986:14 s. 437–438.

⁶⁸ Prop. 1987/88:120 s. 31.

⁶⁹ Prop. 1987/88:120 s. 37–38.

⁷⁰ Andersson och Nilsson (2017) s. 155.

⁷¹ Tham (2022) s. 52, 56.

⁷² Tham (2022) s. 63–64.

Synen på vilken roll staten skulle ha började att förändras. Det skedde en uppdelning av ansvarsområden mellan medborgarna och staten. Å ena sidan tog medborgarna åtgärder för att skydda sig mot mindre allvarliga brott, exempelvis genom att installera larmsystem. Å andra sidan blev det statens roll att hantera den grova brottsligheten.⁷³ Det blev således en inställning att alla skulle arbeta tillsammans och därmed kunde lokala problem hanteras med lokala lösningar.⁷⁴

Prioritet för kriminalpolitiken blev det allmänna rättsmedvetandet där medborgare skulle ha förtroende för rättssystemet. Vad ett brott förtjänade för straff blev en del av det allmänna rättsmedvetandet och ett medel för politiker att höja straffen. Kriminalpolitiken kunde legitimeras beroende på hur medborgarna upplevde situationen. Ungdomsbrottslighet och brottslighet i allmänhet ansågs vara en del av vardagen.⁷⁵ Kommunikation av uttalanden om olika problembilder med syftet att informera allmänheten gav staten möjlighet att utöka kontroll för att skydda allmänheten mot grov brottslighet.⁷⁶ Dessa år lyftes flera förslag för att öka möjligheten att ingripa. Sammantaget blev det tydligt hur ungdomsbrottslighet gick från att vara ett socialt problem till att bli ett ordningsproblem.⁷⁷

2.4.1 En ny frihetsberövande påföljd: Sluten ungdomsvård

Vid början av 1990-talet tillkallade chefen för Justitiedepartementet en kommitté, *Ungdomsbrottskommittén*. År 1993 lämnade kommittén sitt betänkande *Reaktion mot ungdomsbrott*. I uppdraget ingick att göra en översyn av det allmännas insatser när unga begick brott.⁷⁸ Utredningen framhävde att människor i allmänhet upplevde ungdomsbrottsligheten som ett stort samhällsproblem. Problemet hade fortfarande inte gått att hantera. Det rådde en stor osäkerhet kring hur samhället borde reagera mot ungdomsbrott. Reaktionerna mot barn hade inte gett goda resultat. Förändringarna av påföljdssystemet hade inte påverkat unga i en betydande

⁷³ Andersson och Nilsson (2017) s. 156–158.

⁷⁴ Tham (2022) s. 60.

⁷⁵ Andersson och Nilsson (2017) s. 161–162, 168.

⁷⁶ Andersson och Nilsson (2017) s. 208.

⁷⁷ Andersson och Nilsson (2017) s. 155.

⁷⁸ SOU 1993:35 s. 3.

mån.⁷⁹ Ungdomsbrottskommittén anförde att det inom den kriminalpolitiska diskussionen fanns en förhoppning om att olika förändringar av straffsystemet skulle påverka den allmänna brottsnivån. Kriminologisk forskning visade dock att straffsystemet hade en begränsad påverkan på brottsnivån. Istället styrdes brottsutvecklingen av den strukturella uppbyggnaden av samhället och dess funktioner. Samtidigt menade utredningen att straffsystemet hade en viss betydelse för brottsligheten. Exempelvis om lagstiftaren skulle avkriminalisera vissa brottstyper skulle troligen sådana handlingarna öka.⁸⁰

Utredningen betonade att ungdomspåföljderna borde följa samma principer likt de påföljder som gällde för vuxna. Styrande principer skulle alltså vara humanitet, förutsägbarhet, proportionalitet och konsekvens. Tanken var inte att principerna skulle medföra en hårdare attityd mot de unga lagöverträdarna, snarare att systemets trovärdighet skulle öka.⁸¹

Slutligen framhävde utredningen att fängelse endast skulle användas restriktivt. I betänkandet föreslogs en ny alternativ frihetsberövande påföljd. Det rådde en enighet om att frihetsstraff för barn borde undvikas i så stor utsträckning som möjligt. Skälen till det var de negativa effekter ett frihetsberövande kunde innebära. Kommittén framförde att frihetsberövande påföljder inte kunde utmönstras helt. Straffsystem skulle i rimlig grad verka avskräckande, tydligt markera gränser samt tillgodose allmänhetens uppfattning av rättvisa.⁸²

Betänkandet *Reaktion mot ungdomsbrott* var en del till att Justitiedepartementet upprättade en promemoria, *Påföljder för unga lagöverträdare*. I promemorian lämnades förslag om en ny frihetsberövande påföljd för unga, slutna ungdomsvård. Den nya påföljden infördes år 1999.⁸³

⁷⁹ SOU 1993:35 s. 21.

⁸⁰ SOU 1993:35 s. 203, 206.

⁸¹ SOU 1993:35 s. 212, 219.

⁸² SOU 1993:35 s. 400–401.

⁸³ Prop. 1997/98:96 s. 73.

Motiven var att det sedan länge inom kriminalpolitiken varit en grundläggande princip att barn endast vid undantagsfall skulle dömas till fängelse. En del av faktorerna var att unga påverkades negativt av inlåsning, det ansågs vara en olämplig miljö och barn borde inte straffas lika hårt som vuxna. Regeringen betonade att det inte var tillfredsställande att fängelse var den enda straffrättsliga frihetsberövande påföljden. Däremot ansåg regeringen inte att fängelse skulle utmönstras helt. Anledningen var att samhället måste kunna reagera kraftfullt mot unga vid grov brottslighet. Regeringen instämde med Ungdomsbrottskommittén att det måste finnas en påföljd som avskräcker från brott och överensstämmer med samhällets krav på rättvisa. Till skillnad från fängelse skulle den verkställande myndigheten vara Statens institutionsstyrelse (SiS). Skälen var att skadeverkningar skulle minimeras, unga skulle hållas utanför Kriminalvården och i synnerhet fängelsemiljön. Regeringen framförde att Kriminalvården hade en begränsad erfarenhet av behandling av unga. SiS å andra sidan ägnade sig specifikt åt vård och behandling samt besatt en särskild kompetens inom området.⁸⁴

⁸⁴ Prop. 1997/98:96 s. 153–154.

3 Utredningens förslag: Avskaffa sluten ungdomsvård

3.1 Uppdraget

Den 3 november 2021 fick en särskild utredning i uppdrag att göra en översyn av de frihetsberövande påföljderna för barn. Uppdraget inkluderade att föreslå *vilka* frihetsberövande påföljder som ska finnas för barn. I uppdraget ingick att bedöma vilken myndighet som ansågs bäst lämpad att ansvara för verkställigheten.⁸⁵

Regeringen anförde att skälen till en översyn var att samhället måste kunna reagera med tillräckligt ingripande reaktioner när barn begår allvarliga brott. Vidare menade regeringen att brottsligheten har förändrats och att det finns brister i den nuvarande ordningen. Regeringen anförde att människor har rätt till skydd mot allvarlig brottslighet, även när barn begår grova brott.⁸⁶

3.2 Utredningens motiv och förslag

Utredningen anger att den utgår från proportionalitet mellan påföljd och brottets allvar, lika svåra brott ska bestraffas lika strängt och förutsägbarhet. Samtidigt ska det finnas utrymme för en viss kompromiss avseende att inte straffa barn lika hårt som vuxna.⁸⁷ Vidare anför utredningen att uppgiften inte omfattar att ändra *när* en frihetsberövande påföljd ska bli aktuell. Det innebär att barn fortsättningsvis endast vid undantagsfall ska bli föremål för en frihetsberövande påföljd.⁸⁸ En annan utgångspunkt är att barnet ska förhindras att begå nya brott. Utredningen framhåller dock att det knappt finns empiriskt stöd för att straffsystemet har någon betydande effekt på återfallsfrekvensen. Samtidigt visar forskning att det inte går att bortse från att positiva effekter kan uppnås. Genom särskilda behandlingsinsatser inom ramen för påföljden kan det ge positiva effekter på återfall, däremot inte särskilt starka.⁸⁹

⁸⁵ Dir. 2021:99 s. 10.

⁸⁶ Dir. 2021:99 s. 5–6.

⁸⁷ SOU 2023:44 s. 258–259.

⁸⁸ SOU 2023:44 s. 17.

⁸⁹ SOU 2023:44 s. 260.

3.2.1 Behov av förändring

En motivering från utredningen är att samhället förändrats sedan slutet ungdomsvård infördes. Forskning tyder på att ungdomar generellt begår mindre brott, men den grupp av barn som begår brott har blivit mer brottsbenägna. Kriminella ungdomar begår ofta flera allvarliga brott eller väldigt grova brott, exempelvis innehav av illegala skjutvapen, explosiva varor och dödligt våld där skjutvapen har använts. Ofta ingår barnen i kriminella nätverk eller liknande konstellationer där dessa brott begås. Vidare anför utredningen att barn och unga som växer upp i områden där kriminella nätverket finns, har en större risk att involveras i organiserad brottslighet.⁹⁰

3.2.2 Straffskärpningar

Utredningen anger att det skett ett stort antal straffskärpningar de senaste tio åren. Det indikerar att synen på brott blivit strängare.⁹¹ Utredningen gör en prognos och framhåller att strafftiderna för unga förväntas bli längre. En orsak till det är att det skett generella straffskärpningar, exempelvis för mord, rån och vapenbrott. Det pågår även en utredning som undersöker en strängare syn på flera brott. En annan anledning till att strafftiderna kommer bli längre är införandet av påföljden ungdomsövervakning. Påföljden ska ersätta kortare frihetsstraff. Vidare framför utredningen att det föreligger en politisk samsyn om behovet av en strängare kriminalpolitik, främst mot bakgrund av en våldsammare brottslighet i olika delar av landet.⁹²

3.2.3 Samhällsskydd och renodling

I betänkandet framhäver utredningen att det inte finns en allmängiltig definition av samhällsskydd. I detta sammanhang avses att förhindra rymningar och fritagningar, att skydda både intagna och personal från hot och våld samt trygghet för brottsoffer och samhället i övrigt. Utredningen understryker att en självklar utgångspunkt är samhällets krav på och behov av skydd från personer som begår allvarliga brott. Utredningen betonar att man bör hålla i minnet att de barn som blir föremål för en frihetsberövande påföljd har begått mycket allvarliga brott. Även om det är barn i lagens mening finns det andra intressen som måste beaktas, såsom

⁹⁰ SOU 2023:44 s. 261.

⁹¹ SOU 2023:44 s. 259.

⁹² SOU 2023:44 s. 269–271.

brottsoffer och samhällets behov av skydd. Därför är det nödvändigt att skärpa reaktionen mot allvarlig brottslighet och att samhället stärker sina insatser för att förebygga brott.⁹³

Sluten ungdomsvård har utvecklats mer från ett vårdperspektiv än ett straffverkställighetsperspektiv. Därför menar utredningen att SiS varken har samma förutsättningar eller erfarenhet för att möta kraven på trygghet och samhällsskydd. Kriminalvården framstår som bättre utrustad för att hantera dessa utmaningar. Det innebär en renodling av ansvarsområden, där SiS fokuserar på tvångsvård, medan Kriminalvården ansvarar för barn som begår allvarliga brott.⁹⁴

3.2.4 Återfall

Utredningen anför att målet med frihetsberövande påföljder är att förhindra återfall i brott. Utredningen konstaterar att det inte finns någon forskningsbaserad evidens som tydligt stödjer att någon av sluten ungdomsvård och fängelse, har visat sig vara överlägsna för att minska återfallsrisken i brott. Detta beror på att liknande behandlingsmetoder används i båda dessa former. Därför går det inte att avgöra vilken påföljd som är mest effektiv för att förhindra återfall hos unga.⁹⁵

3.2.5 Förslag

Sammantaget utmynnar utredningens förslag i att påföljden sluten ungdomsvård ska tas bort. Fängelse ska vara den enda frihetsberövande påföljden. Kriminalvården ska ansvara för verkställigheten.⁹⁶

⁹³ SOU 2023:44 s. 261.

⁹⁴ SOU 2023:44 s. 276–277.

⁹⁵ SOU 2023:44 s. 282.

⁹⁶ SOU 2023:44 s. 280.

4 Analys och slutsatser

Mot bakgrund av den historiska utvecklingen av reaktionerna mot barn kommer utredningens förslag egentligen inte som en stor överraskning. Den kriminalpolitiska diskussionen om ungdomsbrottslighet handlar om ungefär samma problemställning då⁹⁷ som nu: *”hur ska samhället reagera mot ungdomsbrottslighet?”*.

4.1 Hur har kriminalpolitiska diskussioner om ungdomsbrottslighet påverkat frihetsberövande påföljder för barn?

Ungdomsbrottslighet har konstant varit i diskussion. Uppgifter om farliga ungdomar har präglat samhället. Jag tycker mig se ett mönster om att skicka ut hotbilder vilket leder till att människor känner sig otrygga. Räddaren har genomgående varit det allmänna. Det finns tecken på att brottsligheten successivt upplevts värre genom åren. Vid första delen av 1900-talet var fokus på individ och tidsbestämd tvångsvård för att rehabilitera barn.

Kriminalpolitikens politisering inleddes först runt 1960. Samtidigt började en grupp ifrågasätta statens roll mot brottsbekämpning och idéer om att det fanns en gräns att utöva kontroll. Från att handla om individ gick tankar till samhället, med betoning på sociala och strukturella åtgärder för att bekämpa brott. På 1990-talet fick politiker stort inflytande på kriminalpolitiken. Inför riksdagsvalen fokuserade politiker i hög grad på frågor om lag och ordning för att skapa ett tryggare Sverige. Ungdomsbrottslighet verkade betraktas mer som ett ordningsproblem än ett socialt. Fokus skiftade till straffskärpningar och brottsoffer. Statens roll blev att hantera den grova brottsligheten och därmed skapa trygghet i samhället. Alla dessa steg i samhället har således påverkat reaktionerna mot barn. Jag kommer nedan göra mer ingående kopplingar från historien till nuvarande utredning.

⁹⁷ 1900-talet.

4.2 Hur kan utredningens förslag förklaras utifrån den historiska utvecklingen?

4.2.1 Vård eller straff

När sluten ungdomsvård infördes fick SiS ansvaret. Motiveringen var att myndigheten hade en särskild kompetens att arbeta med barn och unga. Målet var att hålla barn utanför Kriminalvården och särskilt fängelsemiljön. Nuvarande utredning för ett motsvarande resonemang beträffande Kriminalvården. Utredningen förslår att Kriminalvården ska ta över verkställighet med argumentet att myndigheten har bättre erfarenhet för trygghet och samhällsskydd. Detta skapar en tydlig uppdelning mellan vård och straff, där SiS ansvarar för tvångsvård och Kriminalvården ansvarar för straff.

När 1902 års tvångslag infördes var det grupper som var kritiska till ett gränsland mellan vård och straff. Under det tidiga 1900-talet fram till cirka 1965 hade ett vårdbehov och behandlingsidéer genomsyrat lagstiftningen. Vård ställdes framför brottets allvar. Detta ändrades med påföljdsreformen 1989 där vårdbehovet endast beaktades vid verkställigheten.

Uppdelningen mellan vård och straff är fortfarande aktuellt i samband med sluten ungdomsvård och fängelse. Nuvarande utredning belyser hur SiS utvecklades från ett vårdperspektiv, medan Kriminalvården snarare har erfarenhet för straffverkställighet. Min tolkning är därför att kriminella barns behov av vård inte väger lika tungt som innan och att samhällets krav på trygghet samt samhällsskydd väger tyngre. Uppdelningen mellan vård och straff blir således tydligt. Det tyder också på att principen om att hålla barn utanför Kriminalvården börjar förändras.

Jag ska i sammanhanget betona att utredningen framhåller att en frihetsberövande påföljd har till syfte att förhindra att barn begår nya brott och minska återfall. Den anför att varken sluten ungdomsvård eller fängelse visat sig bättre än den andra. Utredningen menar att anledningen till det är att liknande behandlingsmetoder används. Detta resonemang öppnar för ett motargument, vilket är att barns vårdbehov kan tillgodoses även inom Kriminalvården.

4.2.2 Tillbaka till 1900-talet: Samma skäl att legitimera frihetsberövande

Innan behandlingstankarna var det en rättvis vedergällning där proportionalitet och ekvivalensprincipen beaktades. Straffet skulle relatera till brottet och uppfattas rättvist. I förarbeten på tidigt 1900-tal uttrycktes en oro i samhället beträffande ungdomsbrottslighet, brister i lagstiftning, för milda straff, samhällets behov av skydd mot farliga individer och därmed önskemål om att samhället skulle ingripa.

Reaktionen mot barn resulterade i 1902 års tvångsuppfostringslag. Det blev början på behandlingstankar där lagstiftaren hade förhoppningar om att individualpreventiva åtgärder skulle leda till en minskning av brottsligheten. Jag ser likheter i hur dessa tankarna legitimerade tvångsvård i förhållande till nuvarande utredning. Nuvarande regeringen framhäver att ungdomsbrottsligheten har förändrats, det finns brister i lagstiftningen, straffen är för milda, människor behöver skyddas mot allvarlig brottslighet och därmed krävs kraftfulla ingripande.

En viktig skillnad är att tidigare fanns förhoppningar om en minskad brottsnivå genom behandling. Den effekten om en minskad brottslighet anger regeringen att den vill uppnå. Samtidigt anger nuvarande utredningen att behandling inom ramen för påföljden ofta inte ger en stor effekt. Även i tidigare förarbeten framgår att straffsystemet har en begränsad påverkan på brottsnivån. Min bedömning är att det nu handlar om att legitimera frihetsberövande på grund av samhällets krav. Det verkar föreligga en kriminalpolitisk samsyn beträffande ett behov av skydd mot allvarlig brottslighet. Barn hamnar därför i skuggan av andra intressen såsom brottsoffer och samhällsskydd. Enligt mig är det i linje med utredningens betoning av att barn som utsätts för en frihetsberövande påföljd begår mycket allvarliga brott.

4.2.3 Renodlat straffsystem

Förarbeten innan brottsbalken visade hur ungdomsbrott ofta symboliseras med olika brottstyper och att endast en liten andel av barn begick brott. Nuvarande utredningen påpekar att det rör sig om en mindre grupp av ungdomar. Vidare beskriver utredningen att barnen ofta ingår i kriminella gäng, vilket i sin tur symboliseras med grova brott såsom dödligt våld, skjutvapen och explosiva varor. Brottsstypen verkar således relatera till gängkriminalitet. Utredningen anser att detta gör fängelse till en kraftfullare reaktion än slutna ungdomsvård. Man får inte glömma att det

fortfarande är möjligt att döma barn till fängelse. Sluten ungdomsvård är ett alternativ till ett fängelsestraff. I lagstiftningsarbetet under de tidigare nämnda perioderna i uppsatsen har jag noterat en tendens till kompromisser. Lagstiftaren tycks ha undvikit en renodling av en tanke, exempelvis genom att införa sluten ungdomsvård som en kompromiss mellan att särbehandla barn och att straffa dem likt vuxna. Samtidigt ville lagstiftaren inte utmönstra fängelse helt, med motivering att samhället måste kunna reagera kraftfullt. Att avskaffa sluten ungdomsvård tyder på en önskan om ett mer renodlat system där unga lagöverträdare ska få ett straff mer likt en vuxen och särbehandlas i mindre grad.

4.2.4 Kritiken mot behandling

Kritik mot behandlingsidéerna ledde till påföljdsreformen 1989. Kritiken byggde på att straffrättsliga principer inte beaktades, till exempel att brottets allvar inte relaterade till påföljden. Det väckte debatt om att straffet återigen borde baseras på förtjänst. Med tiden fick detta synsätt stor betydelse när politiker började använda straffrätten för att bekämpa brott och öka tryggheten. Nu, i jämförelse med tiden då behandlingstankarna växte fram, vet vi att straffsystemet har en begränsad påverkan på brottsnivån. Det borde politiker vara medvetna om, men min tolkning är att det är mindre relevant. Det viktigaste verkar vara att straffet upplevs rättvist och brottets allvar relaterar till påföljden. Det faktum att forskning visar på negativa effekter av fängelse och att det i värsta fall kan bli kontraproduktivt blir därför av mindre betydelse. Avgörande är om politiker kan få allmänhetens godkännande, vilket kan ske så länge allmänheten anser reaktionen vara legitim. Effekten behöver inte vara att bekämpa brott, istället ligger effekten i hur allmänheten upplever situationen.

Om allmänheten föredragit en mildare riktning hade det förmodligen varit möjligt. Exempelvis runt år 1960 fanns det en uppfattning om att kampen mot kriminalitet hade en gräns för stränga åtgärder. Gränsen verkar dock ha förskjutits över tid till en mer sträng syn på kriminalitet. Risken med endast ett förtjänst tänk blir att barns särskilda behov inte prioriteras. Att se människan bakom brottet och se till deras anhöriga verkar i nutiden inte vara intressant, istället har fokus skiftat till andra intressen.

I utredningens nuvarande förslag anges att synen på brott blivit strängare. Det är lite anmärkningsvärt att utredningen gör en framtidsbedömning om att strafftider för unga förväntas bli längre. Den verkar bland annat beakta en utredning som inte är färdig. Det visar på att utredningen troligen har rätt i att det föreligger en ”politisk samsyn om behovet av en strängare kriminalpolitik”. Denna enighet gör det enkelt för politiker att legitimera reaktioner mot barn, eftersom det verkar vara vad samhället önskar.

4.3 Slutsatser

Intresset för medborgarnas säkerhet prioriteras över att hantera grundproblem. Fokus ligger främst på kraftfulla reaktioner mot grov brottslighet. På så vis får allmänheten en känsla av trygghet och politiker får känna sig handlingskraftiga. Att det troligen inte kommer hantera problemet med kriminella gäng spelar mindre roll. Intresset av att klandra barn och se dem som onda gärningspersoner verkar vara av högre intresse. Visserligen begår vissa barn mycket grova brott och det är ett stort problem i sig. Däremot är repressiva åtgärder och straffsystemet inte lösningen på ett sådant komplext problem. Det är väldigt lätt att låsa in personer, men mycket svårare att återanpassa barnen in till samhället. Synen på en strängare kriminalpolitik har använts för att höja straff, nu verkar intresset vara att ändra synen på barn.

Min slutsats är således om lagstiftaren väljer att avskaffa sluten ungdomsvård kan det innebära en förändrad syn på barn. Det verkar ske en successiv avhumanisering av barn och unga. Ett steg kopplar till borttagande av straffrabatten för unga, ett annat steg är nuvarande förslaget om att ta bort sluten ungdomsvård, och ett ytterligare steg är önskan om att sänka straffmyndighetsåldern. Om straffmyndighetsåldern sänks kan förslaget om att ta bort sluten ungdomsvård ifrågasättas ännu mer. Det återstår givetvis att se om lagstiftaren väljer gå vidare med att avskaffa sluten ungdomsvård samt att sänka straffmyndighetsåldern.

Med det sagt vågar jag ändå påstå att det finns en risk att kriminella barn utmålas som monster. För att samhället ska känna sig tryggt måste dessa barn låsas in och därmed får samhället skydd.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Utredningsbetänkanden

Betänkande och Förslag afgifna af den af Kongl. Maj:t den 16 Oktober 1896 tillsatta komitén för utredning af frågan om åtgärder för beredande af lämplig uppfostran dels åt minderåriga förbrytare dels ock åt vanartade och i sedligt afseende försummade barn.

- Del I. Betänkande och Förslag angående minderåriga förbrytares behandling.

SOU 1951:41. Ungdomsvårdskommittén. Ungdomen möter samhället.

SOU 1956:55. Strafflagberedningen. Skyddslag.

SOU 1959:37. Ungdomsbrottslighet.

SOU 1986:14. Fängelsestraffkommittén. Påföljd för brott. Om straffskalor, påföljdsval, straffmätning och villkorlig frigivning mm.

SOU 1993:35. Ungdomsbrottskommittén. Reaktion mot ungdomsbrott.

SOU 1995:91. Straffsystemkommittén. Ett reformerat straffsystem.

SOU 2018:85. Slopad straffrabatt för unga myndiga.

SOU 2023:44. En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga.

Propositioner

Prop. 1962:10. Förslag till brottsbalk.

Prop. 1978/79:212. Om ändring i brottsbalken, m.m.

Prop. 1987/88:120. Om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.).

Prop. 1997/98:96. Vissa reformer av påföljdssystemet.

Prop. 2014/15:25. Tydligare reaktioner på ungas brottslighet.

Prop. 2021/22:17. Slopade straffrabatt för unga myndiga vid allvarlig brottslighet.

Övrigt offentligt tryck

Dir. 2021:99. En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga.

Dir. 2023:112. Skärpta regler för unga lagöverträdare.

Lagstiftning

SFS 1864:11. Strafflag.

SFS 1952:789. Lagen den 30 december 1952 med vissa bestämmelser om påföljd för brott av underårig.

SFS 1962:700. Brottsbalk.

SFS 2018:1197. Lag om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen).

Litteratur

Aspelin, Erland. *Utvecklingslinjer i svensk kriminalpolitik efter brottsbalkens genomförande.*

Nordisk tidsskrift för kriminalvidenskab. 63:2, 1975: s. 97–122.

Andersson, Robert och Nilsson, Roddy. *Svensk kriminalpolitik*, 2. uppl. Stockholm: Liber AB, 2017.

Brottsförebyggande rådet. *Nytt straffsystem: idéer och förslag* / [Arbetsgruppen rörande kriminalpolitik]. Stockholm: LiberFörlag/Allmänna förl. 1977.

Gräns, Minna. *Allmänt om användning av andra vetenskaper inom juridiken*. I *Juridisk metodlära*, Maria Nääv och Mauro Zamboni (red.), 2. uppl. Lund: Studentlitteratur, 2018.

Häthén, Christian, *Stat och straff: rättshistoriska perspektiv*, 2. uppl. Lund: Studentlitteratur, 2014.

Kumlien, Mats. *Uppfostran och straff. Studier kring 1902 års lagstiftning om reaktioner mot ungdomsbrott*. Stockholm: Institutet för rättshistorisk forskning, Nerenius & Santérus [distributör], 1997.

Tham, Henrik. *Kriminalpolitik: brott och straff i Sverige sedan 1965*, 2:a upplagan. Stockholm: Norstedts juridik, 2022.

Tärnfalk, Michael. *Professionella yttranden: En introduktion till socialt arbete med unga lagöverträdare*. Stockholm: Natur och Kultur, 2014.

Elektroniska källor

Regeringen. Justitieminister Gunnar Strömmer. *Justitiedepartementet*.

<https://www.regeringen.se/sveriges-regering/justitiedepartementet/gunnar-strommer/> (Hämtad 2023-12-25).

Liberalerna. Tidöavtalet: Överenskommelse för Sverige. *Liberalerna*. 2022.

<https://www.liberalerna.se/wp-content/uploads/tidoavtalet-overenskommelse-for-sverige-slutlig.pdf> (Hämtad 2023-12-25).